

Dionysos danst in Blauwbaards burcht

Marcel Cobussen en Ruud Welten

Juni 1996 verscheen het boek *Dionysos danst weer. Essays over hedendaagse muziekbeleving* van filosoof Ruud Welten en cultuurwetenschapper Marcel Cobussen. In dit boek staat de relatie tussen filosofie en muziek centraal. Schatplichtig aan een postmodern gedachtengoed beperken de auteurs zich niet tot een enkele muzikale stroming. In acht hoofdstukken worden popmuziek, jazz en klassieke muziek verbonden met enkele hedendaagse filosofische thema's. Voor de hedendaagse muziekbeleving zijn Michael Jackson en Keith Jarrett van evenveel waarde als Mozart of Wagner. Verschillende overkoepelende thema's geven de verschillende essays een duidelijke samenhang. Eén rode draad is de uitwerking van het idee dat het intens beleven van muziek gezien kan worden als een religieuze ervaring, een extatische roes waarin je jezelf verliest, waarin het besef van verleden en toekomst oplost in een eeuwigdurend nu.

Inmiddels is *Dionysos danst weer* uitgegroeid tot een groter concept: zo vond er op basis van het boek in juni een drie dagen durend muziekfestival plaats in Rotterdam en verzorgden Welten en Cobussen een soort muzikaal hoorspel voor de NCRV-radio. In deze bijdrage wordt het concept van *Dionysos danst weer* op een weer geheel andere wijze gepresenteerd en geëxploreerd: ditmaal is gekozen voor een dialoog tussen Welten en Cobussen, een dialoog die begint waar het boek eindigt:

"Bartok zou ik graag als de wegbereider willen beschouwen van een modernistische stroming die, als Judith in Hertog Blauwbaards burcht, een poort opende waarachter wel eens een gapende afgrond zou kunnen liggen. Een afgrond die ons wellicht dichter naar de waarheid van ons bestaan zou kunnen brengen".

Marcel Cobussen:

Met deze enigszins cryptische en voor velerlei interpretaties mogelijke zin eindigt *Dionysos danst weer*. Het verhaal van Judith en Blauwbaard is bekend: Judith, de volgende in een rijtje vrouwen die de mysterieuze aantrekkingskracht van de bepaald onaantrekkelijke Blauwbaard niet kan weerstaan, vindt in diens burcht zeven gesloten deuren. Met overredingskracht en vrouwelijke charmes weet zij Blauwbaard te bewegen haar de sleutels te overhandigen. Achter de eerste zes deuren gaan Blauwbaards materiële bezittingen schuil, alles besmeurd met bloed. De zevende deur verbergt de vorige (overleden?) vrouwen van de hertog en Judith wordt zich bewust van haar lot.

Het ontstaan en de verworvenheden van de 20e-eeuwse psychologie hebben de interpretaties van dit verhaal niet ongemoeid gelaten. Zo kunnen wij de burcht van Blauwbaard nu zien als diens innerlijk, diens verleden. In haar zucht Blauwbaard te leren kennen, wil Judith de deuren van zijn verleden openen. Judiths behoefte tot weten keert zich echter tegen haar. Het verlangen kennis te nemen van het verleden sluit haar af van het heden, van de ervaring te zien hoe Blauwbaard *nu* is. Het resultaat van Judiths zoektocht is dat ook zij daarmee slechts deel gaat uitmaken van zijn verleden.

Wat me bezighoudt is de relatie die er zou kunnen bestaan tussen dit verhaal en de beleving van muziek in het algemeen. Judith probeert grip te krijgen op Blauwbaard door zijn verleden te doorgronden. Hiermee kan zij een verwachtingspatroon voor haar toekomstige relatie met hem scheppen. Tegelijkertijd sluit zij zich daarmee af voor de beleving van actuele gebeurtenissen; zij heeft oog noch oor voor de waarschuwingen van Blauwbaard. "Judith, wees voorzichtig met de burcht, wees voorzichtig met ons beiden!" roept Blauwbaard. Het gaat toch minder om mijn verleden dan om ons samenzijn hier en nu. De analogie met de beleving van muziek is de volgende. In hoeverre sluiten het (rationeel) kennis nemen en het optimaal beleven

van muziek in het hier en nu elkaar uit? Staat het bewust kennismaken van dat wat zich voorheen in een compositie afspeelde om daarmee te anticiperen op het toekomstige een actueel luisteren in de weg? Of kunnen ze elkaar aanvullen?

Ruud Welten:

Ik wil antwoorden met een tegenvraag. Wat is 'rationele' beleving van muziek en waarin onderscheidt deze zich van een beleving in het 'hier en nu'? Laten we het er over eens zijn dat het eerste niet bestaat uit het lezen van boeken over muziek, dan is er immers geen sprake van muziekbeleving, maar van een leesbeleving. 'Rationeel' zou ik in de vraag op kunnen vatten als 'berekend': luisteren naar muziek met een intellectuele bagage die je inzet in de hoop de muziek beter te kunnen begrijpen. Uit het tweede gedeelte van de vraag maak ik op, dat 'hier en nu'-beleving hier de tegenpool van zou zijn. Om te weten of de twee soorten muziekperceptie elkaar uitsluiten of aanvullen, zullen we deze twee polen eerst duidelijk moeten krijgen.

Ik formuleer het onderscheid anders: je kunt 'berekend', dus 'rationeel' naar muziek luisteren, resumerend wat heeft geklonken, anticiperend op wat komen gaat. Veel klassieke muziekvormen, de sonatevorm bij uitstek, veronderstellen zo'n berekend luistergedrag. Je moet immers de thema's herkennen om het spel ermee te begrijpen. Het gaat hier ook om een ordening van het notenmateriaal in de tijd. De ratio, om in jouw termen te spreken, wordt ingezet om de frasering van de tijd in muziek analytisch te horen. Is er muziek denkbaar waarbij dat niet het geval is? Is er muziekbeleving denkbaar waar dit berekend gebeuren zelfs ondermijnd wordt? Pas dan, dunkt mij, wordt het mogelijk te beleven in het 'hier en nu' waar je over spreekt. Het zal duidelijk zijn dat het hier om een muziekbeleving gaat waar de ratio geen greep meer op kan krijgen: noch anticiperend, noch retrospectief. Het is een muziekbeleving die je overvalt; die je verwacht en die je slechts met lege handen kunt benaderen.

Marcel Cobussen:

Spreken we hier in feite niet over de tegenstelling tussen het apollinische en het dionysische? In *Dionysos danst weer* noem je, in navolging van de filosoof Friedrich Nietzsche, het apollinische ordescheppend. Laat ik dit koppelen aan een berekend, een rationeel luisteren. Het dionysische verbindt je met roes en extase, gemoedstoestanden waarbij verleden en toekomst oplossen en een gevoel van tijdloosheid ofwel een permanent verwijlen in het heden optreedt. Ondanks de tegenstelling kunnen het apollinische en dionysische niet buiten elkaar, zo merk je in *Dionysos danst weer* op. Maar het dionysische aspect heeft het lange tijd moeten afleggen tegen de suprematie van het apollinische. Beide maken evenwel deel uit van een muziekbeleving. Natuurlijk appelleert de ene muziek in eerste instantie meer aan het apollinische. Je noemt als voorbeeld de sonatevorm waarbij herinnering en anticipatie blijkbaar een noodzakelijkheid zijn om de muziek optimaal te kunnen waarderen. Naar mijn mening kan muziek die volgens deze formule is geconstrueerd - overigens net als alle andere muziek - evenzo goed beleefd worden vanuit een dionysische houding, vanuit het hier en nu. Misschien is dat zelfs wel de enige manier om naar muziek te *luisteren!* In mijn vakantie las ik het boekje *The wisdom of insecurity* van de in 1973 overleden Amerikaanse theoloog Alan W. Watts. Hierin beschrijft hij onder andere wat er gebeurt wanneer iemand een luisteraar een vraag stelt. Hoe, zo stelt Watts, kun je deze vraag onmiddellijk beantwoorden zonder te stoppen met luisteren om de juiste woorden te vinden. Voor een kort moment ben je niet meer aan het luisteren, beleef je de muziek niet meer, wordt je uit het hier en nu van de muziekbeleving gehaald. Gebeurt er, zo vraag ik mij af, niet hetzelfde wanneer je jezelf een vraag stelt of wanneer je je bezighoudt met iets dat in het verleden heeft plaatsgevonden, al is het dan binnen één muziekstuk? Op dat moment, hoe kort ook, ben je niet langer met de muziek bezig, zoals die dan klinkt.

Misschien kunnen het dionysische en apollinische niet zonder elkaar, maar kunnen ze ook niet tegelijkertijd optreden.

Ruud Welten:

Maar is het desalniettemin toch mogelijk *dionysisch* over muziek te schrijven? Is *Dionysos danst weer* niet een poging daartoe? Is het mogelijk om muziek te 'begrijpen' zonder het te rationaliseren? Zonder het dionysische in de schaduw van het apollinische te laten verdwijnen? Ik denk dat dat kan. Er is dan geen sprake meer van een 'be-grijpen' in de rationele zin van het woord. Dus op een of andere manier zal de muziek mij meenemen, mijzelf doen vergeten, in plaats van dat ik als een 'zapper' een CD opzet die ik weer afzet wanneer het mij niet meer bekoort. Met het dionysische komt ieder beheersingsmechanisme, zoals het 'be-grijpen', in het geding.

Precies zoals Judith in *Blauwbaards burcht*, die, wetend dat ze zichzelf op het spel zet, meegevoerd wordt naar ruimtes achter deuren. Wat er achter deze deuren plaatsvindt, weet ze niet, ze voelt slechts de angst en de dreiging. Met andere woorden: ze moet zichzelf op het spel zetten, zelfs haar leven riskeren om deze drempels te overschrijden. Dat vereist een attitude ten aanzien voor wat komen gaat, die geen verwachting meer is, in de zin van de voltrekking van datgene wat veracht wordt. Er kan dus niet worden geanticipeerd op wat komen gaat: pas dan zal er iets gebeuren dat het 'ik' overstijgt. Ik denk dat dit een van de belangrijkste zaken is die bij kunst- en muziekperceptie een rol speelt.